



LUNDS
UNIVERSITET

Hur beskrivs nazisternas folkmord på
romer i svenska historieläroböcker på
gymnasial undervisning mellan 1967-2011?
En antiziganistisk diskursanalys om
bristen på romernas utrymme

Beatrice Heintz

Avdelningen för mänskliga rättigheter

Historiska institutionen

Kurskod: MRSG20

Termin: HT terminen 2013

Handledare: Lina Sturfelt

Omfång: Antal ord (10000-15000)



Abstract

During the second world war between one-half to two million Roma people were killed. The Roma and Sinti ethnic groups had to wait until 1982 before West Germany would recognize them as victims of the Nazi policy of extermination during the war. This has resulted in that the suffering of the Roma does not form a part of the common knowledge today. This essay conveys a discourse analysis, with the purpose to investigate how the status of the victim has affected Swedish textbooks in the teaching of history regarding the involvement of the Roma in the war. I will utilize a model to identify which use of history that the textbooks employ read through an antiziganistic theoretical perspective based on the omitting of Roma suffering. I will also investigate explanations as to why Romanis have had to struggle for their rightful victim status in relation to the Jews.

Nyckelord: Romer, antiziganism, hitstorieläroböcker, andra världskriget, diskusanalys, Andrew Woolford, Stefan Wolejszo, David Miller

Keywords: Roma, antiziganism, text book of history teaching, second world war, discorse analysis, Andrew Woolford, Stefan Wolejszo, David Miller

Innehållsförteckning

Abstract	1
Innehållsförteckning	2
1. Inledning	3
1.0.1 Romernas upprättelse	3
1.1 Problemformulering, syfte och frågeställning.....	4
1.2 Material	5
1.3 Primär och sekundärmaterial	6
1.4 Källkritik	7
1.5 Teori och metod	7
1.6 Teori.....	7
1.7 Metod	9
2. Överblick av texterna	13
2.1 Böcker från 60-talet.....	13
2.2 Bok från 80-talet.....	15
2.3 Böcker från 10-talet.....	18
2.7 Tidtabell på hur böckerna har förändrats	25
3. Fokuseringen på judar	26
4. David Miller teori om nationellt ansvar	27
5. Slutdiskussion	27
5.1 Framtidsutsikter för berättande om romers lidande	29
6. Sammanfattning	29
7. Referenser	30

1. Inledning

Romernas lidande under andra världskriget har intresserat mig sen jag besökte Berlin 2009 med min gymnasieklass då vi gick på judiska museet och judiska monumentet. Romerna hade inget monument som uppmärksammade de romer som föll offer under andra världskriget vilket gjorde att jag genast undrade varför. Det var inte förrän 1982 som Västtyskland erkände att nazisterna också hade begått ett folk mord på romer och sinti.¹ Folkgruppen sinter är en grupp inom det romska folket som är kringresande vars befolkning uppskattas att vara omkring 60 000.²

Tio år senare bestämde tyska staten att ett monument över deras lidande skulle upprättas. Det har funnits mycket motsättningar runt byggandet av romernas och sinternas monument så som politiska konflikter och den geografiska placeringen vilket gjort att monumentet inte stod klart förrän den 24 oktober 2012.³

Jag har uppfattat att allmänkunskapen om romernas och sinternas utsatthet under andra världskriget inte är så omfattande och ska därför undersöka hur detta kommer sig. För att undersöka det kommer jag att studera svenska historieläroböcker för gymnasiet då jag anser att det är en av de största bidragande faktorerna till den offentliga historieskrivningen och historieuppfattningen. Undersökningen av det kommer att leda mig närmare till varför man inte har uppmärksammat deras lidande i samma utsträckning som andra grupper.

1.0.1 Romernas upprättelse

Romerna fick sin upprättelse som offer under andra världskriget 1982 när Västtyskland erkände att de också varit offer för nazisternas utrotningspolitik och den 24 oktober 2012, 30 år senare stod monumentet klart i Berlin.⁴ Nürnbergprocessen är den mest kända rättegången av Nürnbergrättegångarna och ägde rum mellan 1945-1946 där man anklagade nazisterna för

¹ Sveriges radio, 2012-10-24 <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=5321079> (Hämtad 2013-12-21)

² Sinter, *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se/sinter/306093> (Hämtad 2013-12-21)

³ Sveriges radio, 2012-10-24 <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=5321079> (Hämtad 2013-12-21)

⁴ Ibid

de krigsförbrytelser som de begick under andra världskriget.⁵ Nürnbergrättegångarna gav inte romerna någon upprättelse, ingen dömdes för brotten som hade begåtts mot dem och ingen rom kallades till att vittna. Den första domen där någon dömdes för nazismens brott mot romer var 1991 i Siegen i Nordheim-Westfalen där Ernst August Köning dömdes för sina handlingar i Auschwitz där han överlagt mordet på tre romska fångar.⁶

Eftersom den allmänna fokuseringen varit på judar och deras utsatthet under andra världskriget blir det därför oundvikligt att inte jämföra judar och romer i denna uppsats. Då jag också kommer att kommentera andra gruppers utrymme så blir det viktigt att understryka att jag inte vill förringa någon grups lidande utan det är i en jämförande kontext med andra grupper som jag vill undersöka romernas utrymme.

1.1 Problemformulering, syfte och frågeställning

Romernas lidande under andra världskriget är inte något som räknas till allmänskunskap idag. Syftet med min uppsats är att undersöka hur romernas lidande under andra världskriget har skildrats i svenska historieläroböcker över tid. Detta kan bidra till att förstå varför allmänskunskapen är så bristfällig. Jag kommer därför att besvara frågan, **”Hur beskrivs romernas lidande under andra världskriget i svenska historieläroböcker för gymnasieskolan 1967-2011 och kan man se några skillnader över tid?”**. För att kunna svara på den här frågan kommer jag att ha delfrågor till mitt material så som, ”Hur mycket utrymme får romernas roll som offer under andra världskriget i förhållande till andra grupper?”, ”Hur mycket utrymme får romerna i böckerna? Nämns de över huvudtaget?” och ”Vilka valörer ligger i orden som beskriver romernas lidande under andra världskriget?”. Jag kommer också att försöka ta reda på bidragande faktorer om läroböckerna skiljer sig åt i berättandet om romer och deras lidande. Dessa bidragande faktorer kan till exempel vara förändringar i samhället. Med hjälp av dessa frågor kommer jag att kunna ta reda på hur romerna beskrivs i böckerna samt ifall beskrivandet av deras lidande har förändrats över tid.

Ett allmänt mål med min uppsats är att det idag ska vara allmänskunskap att vara medveten om de grymheter som också romerna utsattes för av nazisterna.

⁵ Nürnberprocessen, *Nationalencyklopedin*, första upplagan, Chefredaktör: Arne Ekman, Malmö, Mohn Media, 2009

⁶ Cederberg, Irka, *Född fördömd - romerna – ett europeiskt dilemma*, första upplagan, Stockholm, Leopard Förlag, 2010 s. 96

Jag kommer att fokusera på romer främst i min uppsats då det var avsaknaden av ett romskt monument som intresserade mig för frågan från första början. Med det sagt kommer jag endast att kommentera hur mycket som skrivs om de andra grupperna. Romer och sinti är två folkgrupper som ofta ”klumpas ihop” till en och samma folkgrupp, dock kommer jag att fokusera på romer på grund av tidsbegränsningen. På många håll i min uppsats är det möjligt att byta ut/lägga till gruppen sinti också när jag diskuterar om romer. Men då jag inte vet om läroboksförfattarna räknar sinti inom romer så blir det omöjligt att föra en diskussion om hur mycket utrymme sinti får.

Jag har valt att avgränsa mig periodmässigt till romernas lidande under andra världskriget då den har stått in centrum för den mänskliga rättighetsdiskurs som finns idag. Det var också då som diskrimineringen/rasismen mot romer ökade.⁷ Rasismen utmynnade i ett folkmord på omkring 500 000 till 1,5 miljoner romer som mördades av nazisterna.⁸

Efter kriget bestämde man sig för att grymheterna som nazisterna utsatte de olika etniska grupperna för inte skulle ske igen. Därför upprättade den 10 december 1948 krigets vinnande länder FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna.⁹

1.2 Material

Jag har begränsat min frågeställning är till mitt material. Mina primära källor kommer att vara svenska läroböcker i historia som man har använt sig av på gymnasial undervisning från 1967 fram till 2011. Historieläroböckerna är *Historiens huvudlinjer* från 1967 skriven av Per-Erik Brolin, Leif Dannert och Åke Holmberg,¹⁰ *Folkens historia 2* från 1968 skriven av Wilhelm Tham, Kjell Kumlien och Folke Lindeberg.¹¹ *Alla tiders historia* från 1987 skriven Börje Bengtsson, Arne Löwgren och Hans Almgren.¹² Slutligen kommer jag att undersöka de böcker som används i historieundervisning idag. *Perspektiv på historien B* skriven av Hans Nyström, Lars Nyström, Örjan Nyström¹³ och *Historia 1 Då, nu och sedan* skriven av Sture

⁷ Ibid s. 67ff

⁸ Levande historia, <http://www.levandehistoria.se/fakta-om-forintelsen/folkmordet-pa-romer-under-andra-varldskriget/folkmord> (Hämtad 2013-12-03)

⁹ FN, <http://www.fn.se/fn-info/vad-gor-fn/manskliga-rattigheter-och-demokrati/de-manskliga-rattigheternas-historia/> (Hämtad 2014-01-03)

¹⁰ Brolin, Per-Erik, Dannert Leif, Holmberg Åke, *Historiens huvudlinjer*, första upplagan, Uppsala, Almqvist och Wiksell boktryckeri AB, 1967

¹¹ Tham, Willhelm, Kumlien, Kjell, Lindeberg, Folke, *Folkens historia 2*, första upplagan, Stockholm, Kungliga boktryckeriet P.A Nordstedt och söner, 1967

¹² Bengtsson, Börje, Löwgren, Arne, Almgren, Hans, *Alla tiders historia*, upplaga 3.3, Arlöv, Liber Läromedel, 1984

¹³ Nyström, Hans, Nyström, Hans, Nyström, Örjan, *Perspektiv på historien B*, Lund, Gleerups Utbildning AB, 2011

Långström, Weronica Adler, Ingvar Ededal, Susanna Hedenborg,¹⁴ båda från 2011. Jag kommer också att använda mig av boken *Om detta må ni berätta* skriven av Stephane Bruchfeld och Paul A. Levine som endast fokuserar på nazisternas förbrytelser. Boken gavs första gången ut 1998 men boken som jag har använt är från 2009.¹⁵

Mitt sekundärmaterial kommer att bestå av Klas-Göran Karlssons teori som presenteras i boken ”*Historiebruk*”, där han definierar olika typer av historiebruk.¹⁶ Jag kommer att använda mig av Jan Sellings bok *Svensk antiziganism*,¹⁷ för att utveckla min teori om vad antiziganism är. Jag kommer också att använda Irka Cederbergs bok *Född fördömd* då hon förklarar bra om romernas situation under andra världskriget.¹⁸ Jag kommer att använda mig av Andrea Carlsson och Linde Lindqvist tolkning av Samuel Moyns teori *The last utopia* då jag försöker att hitta anledningar till varför böckerna ser ut som de gör.¹⁹

1.3 Primär och sekundärmaterial

Mitt primärmaterial kommer att vara historieläroböcker där jag kommer undersöka hur mycket utrymme romerna får och se om det finns tendenser till antiziganism. Jag kommer att undersöka två böcker från 60- talet och en från 80-talet och två stycken från 2011. Jag kommer också att använda mig av boken *Om detta må ni berätta*, då den bokens enda syfte är att lära ut om nazisternas förbrytelser under andra världskriget som ett komplement i undervisningen. Jag kommer därför att undersöka den med samma diskursanalys som jag använder på de andra läroböckerna.

Mitt sekundärmaterial kommer att hjälpa mig att definiera vilket historiebruk som används i läroböckerna. Det kommer också att hjälpa mig att utforma min teori. Efter analysen av läroböckerna kommer jag att presentera en rapport, *Collecting on moral debts – reparations for the Holocaust and Porajmos*, som berättar om orsakerna till varför romernas upprättelse

¹⁴ Långström, Sture, Adler Weronica, Ededal, Ingvar, Hedenborg, Susanna, *Historia 1 Då, nu och sedan*, upplaga 2.1, Lund, Studentlitteratur AB, 2011

¹⁵ Bruchfeld, Stephane, Levine, Paul A. ,*Om detta må ni berätta*, femte upplagan, Stockholm, Forum för levande historia, 2009, E-bok

¹⁶ Karlsson, Klas-Göran, ”*KGB Bar men inte Gestapo Café. Reflexioner kring historiebruk och historiebruksanalys*”, Stockholm, *Historiebruk*, första upplagan, Historielärarnas förening och författarna, 2011

¹⁷ Selling, Jan, *Svensk antiziganism – fördomens kontinuitet och förändringens förutsättningar*, första upplagan, Limhamn, Sekel bokförlag, 2013

¹⁸ Cederberg, Irka, *Född fördömd - romerna – ett europeiskt dilemma*, första upplagan, Stockholm, Leopard Förlag, 2010

¹⁹ Lindqvist, Linde, Karlsson, Andrea, ”*Triumf, tröstpris eller öppen praktik*”, *Historisk tidskrift, Lunds universitet*, 2012

tagit så lång tid som är skriven Andrew Woolford och Stefano Wolejszo.²⁰ Därefter kommer jag att använda mig av David Millers bok, *National responsibility and global justice*, där han för en teori om nationernas ansvar.²¹

1.4 Källkritik

I min uppsats har jag försökt att göra ett urval på forskare som anses ha en hög auktoritet inom sitt ämne. För att uppsatsen ska bli så allmän som möjligt har jag använt många olika källor. Jag har använt mig av Nationalencyklopedin, Levande historia och Sveriges radio bland annat som anses vara tillförlitliga källor. Boken *Född fördömd* av Irka Cederbeg som är ingen forskningsbaserad bok utan en faktahistoriebok vilket jag har haft i åtanke och således jämfört med andra källor när jag använt mig av boken. Jag har också använt mig av andrahandsförfattare av Samuel Moyns teori vilket gör att författarnas syn på hans teori spelar in.

1.5 Teori och metod

I en diskursanalys sammanlänkar man teori och metod vilket är det jag kommer att göra i min uppsats.²² Jag kommer att utforma en diskursanalys som passar mitt syfte för att besvara min frågeställning.

1.6 Teori

Jag kommer att använda mig av en antiziganistisk teori i min uppsats och kommer därför här förklara kortfattat om vad Jan Sellings definition av antiziganism är och längre ned i uppsatsen förklara mer utförligt vad antiziganism är. Han menar nämligen att antiziganism bygger på en mytbildning kring romer. Det handlar om fantasier och fördomar som finns kring den förställande ”zigenaren”. Det är dessa förställningar som i sin tur har lett till romernas exkluderande i samhället.²³ Jag kommer därför att titta på om det på något vis finns en diskurs kring romer i läroböckerna utifrån Sellings definition av antiziganism. I min uppsats kommer jag att tolka exkluderandet och tystnaden kring romer som en form av antiziganism då alla har rätt till sin historia. Antiziganism och rasism behöver inte alltid vara

²⁰ Woolford, Andrew, Wolejszo, Stefano, *Collecting on moral debts – reparations for the Holocaust and Porajmos*, Blackwell publishing, Law and society Review, 2006

²¹ Miller, David, *National responsibility and global justice, första upplagan*, Oxford scholarchip online, 2008, E-bok

²² Jörgensen Winther, Marianne, Philiphs Louise, *Diskursanalys som teori och metod*, upplaga 1.14, Studentlitteratur AB, Lund, 2011 s. 10

²³ Selling, Jan, 2013 s.12

våld, utan att inte tala om en grupps lidande under ett folkmord är också en form av rasism. Romerna har levt i Sverige sedan 1500-talet och är därför en del av Sveriges historia,²⁴ också deras lidande under andra världskriget är en del av historien och tystnaden kring det blir då en form av antiziganism.

Jag kommer att använda mig av Klas-Göran Karlsson modell över historiebruk. Han förklarar hur man kan använda historiebruk för att engagera människor för något som är viktigt i nuet genom att ställa det bredvid ett historiskt fenomen när en händelse har haft en negativ laddning. Det vetenskapliga bruket av historia är upptäckandet/rekonstruerandet av till exempel en händelse som historielärare ska verifiera/tolka. Det funktionella historiebruket har ett syfte att fylla för antingen individ eller samhälle och det sker genom existentiellt, moraliskt eller ideologiskt historiebruk. *Flera* historiebruk kan samverka. Det existentiella historiebruket innebär att vi alla minns något, och förankrar detta till en historisk händelse. Det moraliska historiebruket ägnar sig de välutbildade skikten åt, det innebär ett återupptäckande av en händelse för att sedan rehabilitera/restaurera, en händelse som blivit undertryckt ska erkännas och de som drabbats av detta undertryckande ska rehabiliteras. Det ideologiska historiebruket ägnar sig intellektuella och politiska eliter åt och innebär att vi uppfinnar/konstruerar/övertyga om händelser för att legitimera/rationalisera. Han förklarar också om icke-bruket av historia som innebär tystnad om en historisk händelse, politiker/intellektuella fördöljer/glömmer det som skett för en legitimering/rationalisering. För att granska historiebruk utifrån Karlssons modell måste man börja med att försöka att identifiera aktörerna och deras syfte och sedan vilka funktioner som historiebruket har för samhällen och individer.²⁵

Om man placerar in ”romernas lidande under andra världskriget” i modellen och börjar med återupprättandet av det romska monumnet. För att återupprättandet av monumentet skulle äga rum och för att göra romerna till en del av dem som föll offer för andra världskriget så talar man om ett vetenskapligt bruk av historien. Upptäckandet och rekonstruerandet sker här i form av en upplysning till allmänheten om vad romerna utsattes för, och att man nu rekonstruerar historien så att romerna får en mer central anknytning som offer för nazisternas brott. Aktörerna för vetenskaplig historia är historiker och historielärare som tack vare erkännandet av det romska lidandet får i uppdrag att verifiera lidandet.

²⁴ Levande Historia <http://www.levandehistoria.se/fakta-fordjupning/antiziganism> hämtad 2014-01-04

²⁵ Karlsson, Klas-Göran, 2011 s.75-80

Karlsson talar om ett funktionellt historiebruk då användandet av historien kan ha ett syfte att fylla vissa ändamål för individer och samhällen. För återupprättandet av monumentet för andra världskrigets romska och sintiska offer har man använt sig av ett existentiellt, moraliskt och ideologiskt bruk av historien. Det moraliska historiebruket går ut på att vi återupptäcker vad som hänt romerna under andra världskriget och att offren nu rehabiliteras genom upprättelsen som byggandet av monumentet gett folkgruppen. Det existentiella historiebruket innebär att vi alla minns vad som hänt romerna och att vi nu anknyter detta till andra världskriget vilket ger dem den offerstatus som de länge varit utan. Det ideologiska historiebruket har i detta fall främst intellektuella och politiska romer kämpat för där man krävt ett offentligt erkännande. I detta fall blev monumentet ett offentligt erkännande, som legitimerar för tyska staten att det erkänt romernas lidande som är ett bidragande till återupprättelse. Icke-bruket av historia har här använts i form av tystnaden kring romernas lidande där politiker valt att inte prata om det som hände romerna under andra världskriget.²⁶

Jag kommer att förhålla mig kritiskt till självklar fakta, judarnas förintelse hör till självklar fakta idag, men folkmordet på romerna är inte självklar fakta. Det finns ett samband mellan kunskap och social handling,²⁷ i detta fall är det okunskapen om romerna som offer för andra världskriget gjort att de har fått kämpa för sin upprättelse.

Karlssons modeller kommer att vara relevanta för mig då användandet av olika historiebruk kan ge upprättelse för kränkningar och förtryck som skett bak i historien vilket är fallet med romerna och deras upprättelse för lidandet under andra världskriget. Jag kommer att undersöka vilken typ av historiebruk som har använts i läroböckerna. Då mitt allmänna syfte med min uppsats är att det ska bli mer känt hur romerna, precis som andra grupper, utsattes för grymheter under andra världskriget så är upprättelsen en del av skapandet för en allmän kunskap.

1.7 Metod

Jag kommer att använda mig av en diskursanalys som metod då jag ska titta på hur diskursen kring romerna ser ut i läroböckerna. Jag ska undersöka romernas utrymme och beskrivning i läroböcker som man har använt/använder sig av på gymnasial historieundervisning. Jag kommer att leta efter mönster i texterna och undersöka hur man pratar om romer. En del av min metod kommer att vara jämförandet av böcker över tid med varandra då diskursen kring

²⁶ Ibid

²⁷ Jörgensen, Winther, Marianne, 2011 s. 11-12

romerna i samhället har förändrats. Genom att jag undersöker olika läroboksförfattare från olika förlag kommer jag att få en bredare bild av hur böckerna talar om romer och förintelsen. Det ger mig också en större förståelse varför allmänskunskapen inte är så utbredd.

1.8 Litteraturöversikt

Jag kommer att använda mig av historieläroböcker som man använt i undervisning på gymnasiet då det enligt dagens läroplan i historia för gymnasiet står att man fördjupar sina historiekunskaper och lär sig att historien kan användas på olika sätt. Det står också att eleverna ska få kunskaper för historiska händelser som påverkar nutid och framtid.²⁸ Att undersöka läroplaner hade varit relevant för min uppsats men då jag inte lyckats få tag på läroplaner förutom den som används idag så blir det omöjligt att jämföra hur detta har utvecklats under tid. Anledningen till varför jag väljer att undersöka läroböcker och inte till exempel skönlitterära historieböcker eller tv-serier är för att det är en av de stora faktorerna till den allmänna historieskrivningen. Att undersöka skönlitterära böcker eller tv-serier blir svårt eftersom jag inte vet hur många som läst en skönlitterär historiebok samt vilka kunskaper som man räknas att ha för att förstå boken, inte heller vet jag dessa läsares ålder. Jag kommer att använda mig av böcker som används idag i historieundervisning och böcker som man använde på 60- och 80-talet då man inte uppmärksammade folkmordet på romerna på samma sätt. I min uppsats hade det önskvärt om jag också hade undersökt en bok från 70-talet och en bok från 90-talet för att se hur diskursen kring romer såg ut där. Anledningen till att det inte finns med i min uppsats är för att jag inte fick tag på några böcker från de årtalen.

Materialet kommer att visa den officiella historieskrivningen som blivit normen i samhället för hur vi ser på romer samt att det kommer också visa vilken kunskap elever i Sverige får/har fått om deras lidande. Jag tror nämligen att den officiella historieskrivningen och kunskapen om romer kan vara en anledning till varför de har fått kämpa mer för sin status som offer. Anledningen till varför jag har valt läroböcker över tid är för att synen på romer har förändrats och jag kommer undersöka om detta också syns i böckerna.

1.8.1 Tidigare forskning

En del tidigare forskning om romernas anknytning till andra världskriget blir en del av mitt sekundärmaterial. Jag använder mig av Sellings bok *Svensk antiziganism* och Woolford och

²⁸ Skolverket <http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/his-2014-01-07>

Wolejzso's rapport *Collecting on moral debts – reparations for the Holocaust and Porajmos* för att besvara min frågeställning.

1.9 Centrala begrepp

Jag kommer nedan att förklara vad antiziganism är då det är en antiziganistisk teori som jag ska använda mig av i min uppsats. Därefter kommer jag att berätta om nazisternas folkmord på romerna. Idag finns det en debatt om hur man ska använda sig av ordet "förintelsen", därför kommer jag nedanför att reda ut begreppet.

1.10 Antiziganism

Rasismen mot romer benämner man med ordet antiziganism. Rasismen bygger framförallt på synen på romer som ett främmande folk, på en rädsla och misstänksamhet mot romernas kultur.²⁹ Selling menar att antiziganismen grundar sig i mytbildning om romer.

Mytbildningen handlar om fördomar, fantasier och föreställningar vilket i sin tur har lett till romernas utanförskap.³⁰ Han menar att det länge har funnits en historisk tradition inom forskarvärlden att hela tiden återkomma till att romer är asociala och därför måste tvångs assimileras. En av de rådande fördomarna är att de ska ha nomadlivet i blodet och att kring resandet är självvalt men egentligen är det så att de har tvingats iväg från sina boplatser av grannar och myndigheter.³¹ Det finns också många fördomar mot romska kvinnor och män som beskrivs i de skönlitterära böckerna "Singoalla" och "Tchalanda". Kvinnorna beskrivs som förföriska och sexuella, medan männen beskrivs som tjuvaktiga och oärliga.³² Förr benämnde man ofta romer med orden "zigenare" och "tattare" men dessa ord ses idag som nedsättande och inte politiskt korrekta.³³

Helen Fein menar att vi kan jämföra hatet mot judar inom antisemitismen med hatet mot romer inom antiziganismen. Både antisemitismen och antiziganismen bygger på strukturer där man utesluter/driver bort folkgrupperna på grund av de förutfattade meningar som finns om dem just på grund av deras etnicitet. Antisemitismen liksom antiziganismen trappades upp

²⁹ Antiziganism, *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se/antiziganism> (hämtad 2013-12-19)

³⁰ Selling, Jan, 2013 s.12

³¹ Ibid s.43-70

³² Olofsson, Charlie, <http://www.genus.se/Aktuellt/genusflodet/genusflodet-detali/fordomar-om-romska-kvinnor-och-man-biter-sig-fast.cid1189098> 2013-11-11 13:55 (hämtad 2014-01-01)

³³ http://skola.expo.se/antiziganism_122.html (Hämtad 01-01-2014)

under andra världskriget och den 12 juni 1938 började man förföljelserna av romerna och de första romerna till koncentration- och arbetsläger.³⁴

1.10.1 Porajmos

Porajmos är det romska namnet på nazisternas utrotning på romer och sinter som betyder ”Förtärande”.³⁵ Det beräknas att minst en halv miljoner till två miljoner romer utrotades av nazisterna under Andra världskriget men det finns inga exakta källor på hur många romer som levde i Europa innan utrotningen började.³⁶ Hitler skrev i sina raslagar att romers, precis som judars blod var ”artfrämmande för Europa”, vilket visar på att romerna ingick i Hitlers utrotningsplan för att göra Europa så ”rent” som möjligt. Utrotningen av romer under Nazityskland började med ”Zigener”, ”Zigenarstädningen” på svenska. Nazister jagade och förde bort romer och sinter, som också var en utsatt grupp under Nazityskland till läger. Det var framförallt ”rasblandande” romer som man ville utrota, Heinrich Himmler ansåg nämligen att om man var en ”rasren” rom så betraktades man som arier. Detta var inte möjligt i praktiken då poliser och militär inte hade tid att kontrollera hur ”rasrena” romerna var.³⁷ Det hade gjorts en kartläggning av Tysklands romska befolkning på Rasbiologiska institutet i Berlin och läkaren Robert Ritter utfärdade ungefär 20 000 deporteringar för tyska romer, vilket resulterade i en enkelbiljett till Auschwitz. Robert Ritter dömdes aldrig för deltagandet i Porajmos.³⁸

1.10.3 Förintelsen som begrepp

Förintelsen som begrepp började användas på 90-talet,³⁹ begreppet står för folkmordet på de sex miljoner judar som nazisterna utrotade under andra världskriget.⁴⁰ På hebreiska är benämningen på förintelsen ”Sohah” men förintelsen är det ord som används av gemene man när man talar om judeutrotningen.⁴¹ Romerna har ofta kallats för ”förintelsens bortglömda offer” då brotten som begicks mot dem glömdes bort medan utrotningen av judar funnits kan räknas som allmänkynskap idag.⁴²

³⁴ Cederberg, Irka, 2010, s.69ff

³⁵ Woolford, Andrew, 2006, s. 871

³⁶ Bortglömda offer, Levande historia, <http://www.levandehistoria.se/fakta-om-forintelsen/folkmordet-pa-romer-under-andra-varldskriget/bortglomda-offer> 2013-12-19

³⁷ Cederberg, Irka, 2010, s. 81ff

³⁸ Antiziganism, *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se/antiziganism> (hämtad 2013-12-17)

³⁹ Bruchfeld, Stephane, Levine, Paul A., 2009, inledning

⁴⁰ Förintelsen, *Levande historia*, <http://www.levandehistoria.se/fakta-om-forintelsen/forintelsen> 2013-12-03

⁴¹ Förintelsen, *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se/f%C3%B6rintelsen> 2013-12-25

⁴² Cederberg, Irka, 2010, s. 81

Länge har begreppet Förintelsen endast innefattat folkmordet som nazisterna begick på judarna men idag finns det diskussioner om att man ska utvidga begreppet. Det finns de som förespråkar att det ska innefatta alla som föll offer under andra världskriget, dock är man mycket oense om detta. Det finns de som menar att vi ska kalla det för ”Porajmos” eller för ”Folkmordet på romerna”.⁴³

Den andra augusti 2013 publicerades en debattartikel ”Romer måste ges plats bland förintelsens offer” i Dagens Nyheter som bland annat den socialdemokratiska riksdagsledamoten Mikael Damberg och artisten och författaren Hans Caldaras har skrivit under. I debattartikeln uppmanar man svenska lärare att ta reda på men också lära ut vad romerna utsattes för under nazismen. 10 000 svenska skolbarn besöker varje år Auschwitz-Birkenau men en väldigt liten andel av eleverna besöker avdelningen för romerna och deras minnesplats. Detta menar debattörerna är nödvändigt för att romerna ska få en plats i medvetenandet bland förintelsens offer.⁴⁴

2. Överblick av texterna

Nedanför kommer jag att undersöka diskursen kring romerna och deras anknytning till andra världskriget i mitt primärmaterial. Jag börjar med en bok som gavs ut 1967 och kommer att fortsätta i kronologisk ordning fram till idag. Jag kommer att göra en analys ställa och mina delfrågor till texterna, ”Hur mycket utrymme får romernas roll som offer under andra världskriget i förhållande till andra grupper?”, ”Hur mycket utrymme får romerna i böckerna? Nämnas de över huvudtaget?” och ”Vilka valörer ligger i orden som beskriver romernas lidande under andra världskriget?”. Senare kommer jag också att jämföra böckerna med varandra.

2.1 Böcker från 60-talet

2.1.1. Analys av *Historiens huvudlinjer* från 1967

I boken finns varken ordet förintelsen, judar eller romer att slå upp, däremot finns namnet Hitler att slå upp. På sidan 202 i kapitlet ”Ideologernas kamp – Andra världskriget” under rubriken ”Krigets facit” så står det ”I de besegrade länderna anställdes processer mot de för

⁴³ Bortglömda offer, *Levande historia*, <http://www.levandehistoria.se/fakta-om-forintelsen/folkmordet-pa-romer-under-andra-varldskriget/bortglomda-offer> 2013-12-17

⁴⁴ Damberg, Mikael, Caldaras, Han, mfl, *Dagens nyheter*, ”Romer måste ges plats bland förintelsens offer” <http://www.dn.se/debatt/romer-maste-ges-plats-bland-forintelsens-offer/> 02-01-2014

kriget ansvariga och mot dem som under kriget gjort sig skyldiga till omänskligheter... Bland de fruktansvärda händelser, som kom i dagen, var utrotningen genom gaskamrar och med andra medel av sex miljoner europeiska judar”.

I *Historiens huvudlinjer* skriver man inte ut hur många det var som mördades under andra världskriget, utan endast hur många judar som miste livet genom utrotning. Det står heller inget om vilka andra grupper som dödades. Det står att man ville sätta dit dem ”som under kriget gjort sig skyldiga till omänskligheter”, genom att man inte skriver något annat än om just gruppen judar så kan man dra slutsatsen från detta stycke att det endast var judar som utsattes för inhumana/”omänskligheter” behandlingar under andra världskriget.

Det finns också en bild på sidan 202 som visar utmärglade män som ligger i våningssängar. Under bilden så står det ”Ett av nazisternas koncentrationsläger var Buchenwald, där över 70 000 människor bragtes om livet under nazitiden. I april 1945 befriade amerikanarna 20 000 ryska, polska, tjeckiska, franska och italienska fångar där. De låg instuvade i travar i häststall och andra baracker”.⁴⁵

Genom den bilden förklaras det att det var många olika nationaliteter som var indragna i kriget, men det förklaras inte mer vad offren hade för olika identiteter. I den här historieboken är det en tydlig fokusering på judarnas lidande. Det förklarars mer om Hitlers väg till makten och ländernas krig mellan varandra än vad det gör om det som föll offer för kriget. Romerna får inget utrymme alls då de inte nämns överhuvudtaget.

2.1.2 Analys av *Folkens historia 2* från 1968

I boken *Folkens historia 2* från 1968 så finns det inget uppslagsregister utan endast ett personregister. På sidan 536 i boken under rubriken ”Terror i världen” så står det ”Allt fler koncentrationsläger upprättades och fylldes med regimen olyckliga offer, som ofta fick svälta ihjäl. En sadistisk tortyr som tillämpades i stor utsträckning mot politiska motståndare, och judeförföljelsen antog karaktären av utrotning i stor skala. Antalet av nazisterna dödade judar uppskattas till fem å sex miljoner; avlivandet skedde vanligen i gaskammare”.⁴⁶

Här skriver man i boken att de dog mellan fem till sex miljoner judar medan det inte står något överhuvudtaget om andra grupper och därmed inte hur många människor av andra

⁴⁵ Brolin, Per-Erik, Dannert Leif, Holmberg Åk, 1967 s. 202

⁴⁶ Tham, Wilhelm, Kumlien, Kjell, Lindeberg, Folke, 1967 s. 536

grupper som utrotades. Dock står det att ”koncentrationsläger upprättades och fylldes med regimen olyckliga offer”, vilket verkar syfta på judar och politiska motståndare.

I *Folkens historia 2* så berättar man mer om vem Hitler och andra ledare under kriget och fokuserar mer på ledarna istället för offren. Romerna nämns inte i boken.

2.1.3 Jämförelse av *Historiens huvudlinjer* och *Folkens historia 2*

I båda böckerna som är tryckta i slutet på 1960-talet så nämns inte romer överhuvudtaget. Man berättar däremot om judarnas lidande, i *Folkens historia* beskriver man dödandet av judar som utrotning men kallar det istället för ”judeförföljelser” och inte för förintelsen som vi gör idag. Det en tydlig fokusering i båda böckerna på nazismens ledare så som Hitler och hans väg till makten men också i vilken kronologisk ordning länderna började kriga med varandra. Krigets offer i båda böckerna får mycket lite utrymme i jämförelse med till exempel Hitlers liv.

Anledningen till varför det är en fokusering på judarnas lidande under andra världskriget och inte andra grupper lidande i den här boken kan vara den direktsända rättegången i TV mot Adolf Eichman som fick enorm effekt. Eichman var den som organiserade deporteringen av judar till förintelselägren. Under rättegången så kallade man överlevande att vittna och det var i samband med rättegången allmänhetens uppfattning om nazisternas brott mot judarna ändrades.⁴⁷

2.2 Bok från 80-talet

2.2.1 Analys av *Alla tiders historia* från 1984

Orden romer eller judar finns inte att slå upp i boken, däremot så kan man slå upp namnet Hitler.

På sidan 269 i kapitlet ”Demokratier och diktaturer” så under underrubriken ”De nationella diktaturerna” så står det ”Den tyska nazismens raslära beredde vägen för en metodisk utrotning av över tio miljoner människor – främst judar”.

⁴⁷Allt om historia, 2011-04-11 <http://www.alltomhistoria.se/nyheter/tyskt-museum-minns-rattegang-mot-adolf-eichmann/> hämtat 2013-12-28

Det står inte hur många som var judar av de tio miljoner människor som utrotades, inte heller vilka de andra människorna var.

Under rubriken ”Likriktning och rasutrotning” på sidan 271 så står det ”Sedan Hitler övertagit makten började Tyskland likriktas, dvs alla människor formades efter ett bestämt mönster och avvikelser tilläts inte”. På sidan 272 så står det ”Enligt Hitler stod judarna lägst av alla raser, och äktenskap mellan dem och renrasiga tyskar förbjöds. Terror mot judar och motståndare mot nazismen blev allt mer systematiskt för att under andra världskriget övergå till planmässig utrotning. Det beräknas att tio miljoner människor hade dödats, varav sex miljoner var judar”. På samma sida är det också en bild på ett judiskt par med en stjärna fastsytt på deras kappor, under bilden så står det ”Hitler ville att alla skulle veta vilka som var judar i hans rike. Han gav därför order om att de skulle bära den sexuddiga judestjärnan ”fullt synlig och fastsydd på vänstra bröstsidan av klädesplagget”.⁴⁸

Det står att äktenskap mellan judar och renrasiga tyskar förbjöds, men också äktenskap mellan romer och tyskar var förbjudet vilket inte nämns överhuvudtaget. Romerna tvingades också precis som judarna att bära ett bevis för vilken ”ras” de tillhörde, i romernas fall var detta ett identitetskort. Skillnaden mellan judestjärnan och romernas identitetskort vart att romerna hade tvingats att bära identitetskort med foto och fingeravtryck sedan 1927 under mellankrigstiden i Tyskland, Weimarrepubliken. Detta var alltså inte något som nazisterna kom på att romerna skulle göra, men det underlättade för Hitlers nazister då man skulle deportera romer till koncentrationsläger.⁴⁹

I kapitlet ”Det totala kriget” under rubriken ”Motstånd, tvångsarbete och utrotning” på sidan 281 så står det ”I tyska koncentrationsläger utrotades judar och nazismens motståndare. En del utrotningsläger fanns i anslutning till fabriker, där fångarna fick arbeta så länge de orkade. Sedan avrättades de”.⁵⁰

Man skriver att ”I tyska koncentrationsläger så utrotades judar och nazismens motståndare”. Begreppet ”Nazismens motståndare” är ett luddigt begrepp då man genast funderar på vilka nazismens motståndare är. Man placerar också ordet ”utrotning” i anknytning till judarna medan man skriver, ”Fångarna fick arbeta så länge de orkade. Sedan avrättades de”. Dessa fångar kunde ju tillhöra någon av de andra grupperna, men då man inte nämnt att några andra

⁴⁸ Bengtsson, Börje, Löwgren, Arne, Almgren, Hans, 1984 s. 269-272

⁴⁹ Cederberg, Irka, 2010, s.82

⁵⁰ Bengtsson, Börje, Löwgren, Arne, Almgren, Hans, 1984 s. 269-272

grupper förutom judar och ”nazismens motståndare” utrotades så syftar man nog på dessa grupper.

2.2.2. Jämförande av 60-talsläroböckerna och boken från 1987

I den här boken får judarna mer utrymme än i de båda 60-talsböckerna, dock är det fortfarande lite i förhållande till hur mycket utrymme Hitler och hur kriget gick till länderna emellan får. Romerna har däremot inget utrymme i den här boken från 1984 mer än vad de fick i 60-talsböckerna, alltså inget, trots att det fick erkännande 1982 av Västtyskland att nazisterna också hade begått folkmord på dem och sinterna.

Att romerna fick sitt erkännande som offer för nazismen i början på 80-talet efter att några inflytelserika romer demonstrerade i form av en hungerstrejk utan för koncentrationslägret Dachau,⁵¹ ger uttryck för Moyns teori om mänskliga rättigheters födelse.

2.2.4 Samuel Moyns teori

FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna kom 1948 men Moyn skriver i sin bok ”The last utopia” att människorättsbegreppet aktade ställning inte kom förrän i slutet på 1970-talet. Det var då som vi verkligen började tala om mänskliga rättigheter. Anledningen till att framväxten skedde då växte var att politiker så som Vaclav Havel och Jimmy Carter började prata om mänskliga rättigheter som en framtidsversion om ett idealsamhälle där moral skulle gå före politiken.⁵² Mänskliga rättigheter vill skydda individen och sätter den i fokus. Att berätta om offrens situation tyder på att det finns ett större intresse för individen och därmed ett större intresse för mänskliga rättigheter.⁵³

I den ”Internationella konventionen om avskaffandet av all form av rasdiskriminering” som Sverige ratificerade den femte januari 1972 tyder också på en ökad fokusering på diskriminering kring ras. I artikel 7 så står det;

”Konventionsstaterna åtar sig att vidta omedelbara och effektiva åtgärder, särskilt på områdena undervisning, utbildning, kultur och information, i syfte att bekämpa fördomar som leder till rasdiskriminering och att främja förståelse, tolerans och vänskap mellan nationer och

⁵¹ Sveriges radio, 2012-10-24 <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=5321079> (Hämtad 2013-12-21)

⁵² Lindqvist, Linde, Karlsson, Andrea, 2012, s. 94-95

⁵³ FN, <http://www.fn.se/fn-info/vad-gor-fn/manskliga-rattigheter-och-demokrati/> 03-01-201

mellan rasgrupper eller etniska grupper och att sprida kunskap om ändamålen och grundsatserna i Förenta nationernas stadga, den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna, Förenta nationernas förklaring om avskaffande av alla former av rasdiskriminering samt denna konvention.”⁵⁴

Det står alltså att man i undervisning är skyldig att bekämpa fördomar och rasdiskriminering samt sprida kunskap. Sverige som har ratificerat denna konvention är därför i sin undervisning tvungen att lära ut om folkmordet som skedde alla etniska grupper under andra världskriget, vilket man inte gjort i de läroböcker som jag har undersökt hittills. Det skulle ge romerna en större moralisk upprättelse om man lärde ut mer om det i böckerna.

2.2.5 Jämförelse av läroböckerna från 60-tal och läroboken 1984 angående Moyns teori

Om man gör en jämförelse mellan 60-talsläroböckerna och läroboken från 1984 så ser man att det finns uttryck för Moyns teori då judarna får mer utrymme i den här boken än vad de fick i de tidigare. Det berättas om vilka kränkningar som offren fick utstå. Man har alltså börjat intressera sig mer för offren, och därmed individen vilket tyder på att intresset för mänskliga rättigheter ökade i slutet av 70-talet.

Trots att erkännandet av folkmordet på romerna kom 1982 från Västtyskland så kan man inte säga att den allmänna kännedomen om romerna har kommit ännu eftersom de fortfarande på 80-talet inte får någon plats i böckerna. På 70-talet så blev boken Anne Franks dagbok, där hon tillsammans med sin familj försökte att fly undan nazisterna film. Filmen kan vara en anledning till att judarna som offer får mer utrymme i böckerna. Judarnas lidande har fått mer utrymme i media och därmed diskuteras judarnas lidande mer i samhället än vad romernas har gjort.⁵⁵ Dock är det fortfarande mer fokusering på nazismens ledare i förhållande till judarnas lidande.

2.3 Böcker från 10-talet

⁵⁴ FN, Internationell konvention om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering, 1966, artikel 7
<http://www.regeringen.se/sb/d/6551/a/62624> 03-01-2014

⁵⁵ Woolford, Andrew, Wolejszo, Stefano, 2006 s. 893

2.3.1 Analys av Perspektiv på historien B

I boken så finns inte ordet ”romer” att slå upp. I registret finns däremot ”judar” och ”judeutrotning”.

På sidan s. 301 så är det en bild från koncentrationslägret Bergen-Belsen, under bilden så står det ”Bilderna från Bergen-Belsen öppnade världens blickar för förintelsen – nazisternas massmord på sex miljoner judar”.

”Totalt dödade nazisterna sex miljoner judar, varav drygt hälften i förintelselägren. Det var ungefär tre fjärdedelar av den judiska befolkningen i Europa. Dessutom avrättades en halv miljon romer, ännu en folkgrupp som nazisterna av rasmässiga skäl ville utrota. Och tiotusentals homosexuella hörde till förintelsens offer. Till detta kom drygt sex miljoner politiska motståndare, medlemmar i motståndsrörelser i de ockuperade länderna och krigsgångar som nazisterna avrättade eller plågade till döds”.⁵⁶

Först här finner jag ordet romer i de svenska historieböckerna som jag har undersökt. Det finns tendenser till eufemism när man berättar om romers lidande i den här boken. Man använder sig av ordet ”avrättning” när man pratar om romer och ordet ”massmord”, som står ovan det ovanstående citatet, när man pratar om judar. Massmord är ett ord som förankras till mer obehag.

På sidan 305 står det, ”Nazisternas utrotning av judar och andra folkgrupper var en förbrytelse av ofattbara mått. Vid en rättegång i Nürnberg efter kriget dömdes en rad ledande nazister till döden, bland annat för >>brott mot mänskligheten<<eller >>folkmord<<. Det var ord som här för första gången kom till användning i juridiska sammanhang. Även om många övergrepp har skett senare i historien har domarna i Nürnberg haft stor betydelse. De visade att världssamfundet i princip inte accepterar att stater förföljer och utrotar etniska, religiösa eller politiska minoriteter.

De nazistiska ledarna bär naturligtvis det fulla ansvaret för folkmordet på judarna. Men om man skall förklara hur förintelsen blev möjlig räcker det inte att hänvisa till deras grymhet. Det var ju inte ledarna själva som slog ihjäl judarna. Istället genomfördes förintelsen av en jättelik organisation, där tiotusentals människor ingick.”⁵⁷

⁵⁶ Nyström, Hans, Nyström, Hans, Nyström, Örjan, 2011, s. 301-305

⁵⁷ Ibid s. 305

Först så förklarar man att världssamfundet visade med Nürnbergrättegångarna att man inte tolererar utrotning på grund av etnicitet och senare fokuserar man på nazisternas grymhet mot judarna. Det är som om författarna nästan glömmer att de skrivit ”etniska, religiösa eller politiska minoriteter” då de endast fokuserar på en minoritet som utrotades under Andra världskriget. Det står också ”De nazistiska ledarna bär det fulla ansvaret för folkmordet på judarna” men nazisterna bär väl det fulla ansvaret för alla olika grupper som utsattes för utrotning under Andra världskriget?

Det finns ett kapitel i boken som heter ”Förintelsen” där man förklarar mycket utförligt vad Antisemitism är, hur judarna behandlades under Förintelsen, vilka avrättningsmetoder man använde sig av för att utrota judarna och så vidare. Det är tydligt att med begreppet ”Förintelsen” så innefattar det bara judarnas lidande. Judarna får också mycket mer utrymme i boken än vad romerna får då de mer nämns som en bisats i sammansättningen av flera gruppers lidande.⁵⁸

2.3.2 Analys av *Historia 1 Då, nu och sedan*

I boken ”Historia 1 Då, nu och sedan” så finns ordet romer med i register längst bak till skillnad från de tidigare böckerna som jag har undersökt. I första kapitlet ”Historia – den vita människan och de stora händelserna” så förklarar man under rubriken ”Med olika perspektiv” att man kan läsa historien utifrån olika perspektiv där man först förklarar att ett feministiskt perspektiv ofta blivit bortglömt. ”Det är inte bara kvinnor och fattiga som har försumrats. Det finns *minoriteter* som är bortglömda. I många svenska historieböcker så står det till exempel ingenting eller nästan ingenting om de som tillhör Sveriges fem nationella minoriteter. De är, med språket skrivet inom parantes, judar (jiddisch), romer (romani), samer (samiska), sverigefinnar (finska) och tordedalingar (meänkieli). De perspektiv en historiker väljer styr som synes det urval hon eller han gör bland allt som finns från det förflutna.”⁵⁹

Detta är den första historieboken som jag undersöker som förklarar att romerna ofta, tillsammans med andra minoriteter ofta glöms bort i många svenska historieböcker och det är bra att de lyfter fram denna viktiga aspekt. Att förklara att man berättar om historien från

⁵⁸ Ibid, 337-343

⁵⁹ Långström, Sture, Adler Weronica, Ededal, Ingvar, Hedenborg, Susanna, 2011 s. 21

olika perspektiv är också viktigt då detta är en av orsakerna att romerna sällan nämns i böckerna.

I kapitlet om Andra världskriget under rubriken Krigets följder så står det ”Många olika folkgrupper avrättades, men en majoritet var judar. Beräkningar säger att omkring sex miljoner av dem som mördades var judar. Även homosexuella, romer, kommunister och funktionshindrade dödades i ett stort antal”.⁶⁰

Än en gång beskriver man att ”många olika folkgrupper avrättades”, varav en av dessa folkgrupper är romer medan man skriver ”omkring sex miljoner av de som mördades var judar”. Här skriver man ut summan av krigets alla offer och placerar ordet ”mördades” framför judar. Dessa folkgrupper som avrättades var då ”homosexuella, romer, kommunister och funktionshindrade” och man placerar ordet ”dödades” bakom som inte har samma obehagliga innebörd som ordet ”mördades” har.

På sidan 72 i boken så finns det en ruta som heter ”Förintelsen”, i den så står det ”Deras brott var att de dödade fem-sex miljoner judar samt sammanlagt fyra-fem miljoner romer, politiska fångar, krigsfångar, homosexuella, handikappade av olika slag”.

”Det är viktigt att din generation känner till förintelsen. Ingen kan nämligen garantera att det inte händer igen. Inte nödvändigtvis i Tyskland, inte nödvändigtvis mot judar, romer, handikappade och homosexuella, men risken att det händer igen, någonstans”.⁶¹

Fokuseringen ligger på judarna, romerna och de andra grupperna nämns som en bisats. Det är tydligt att denna bok har valt att benämna all utrotning som skedde mot grupper under Andra världskriget för ”Förintelsen” och syftar inte bara på utrotningen av judar med det begreppet. I den här boken så får romerna ungefär lika mycket utrymme som judarna får, dock använder man sig av olika ord för att förklara vilka kränkningar de olika folkgrupperna utsattes för.

2.3.3 Jämförelse av Perspektiv på historien B och Historia 1 Då, nu och sedan

”Perspektiv på historien B” har en tydlig fokusering på judeutrotningen medan ”Historia 1 Då, nu och sedan” har en mer ”modern” historietolkning då man till exempel berättar att man skriver historia från olika perspektiv vilket är det största steget som jag hittat vad det gäller att inte förringa olika gruppers lidande i den svenska lärobokshistorieskrivningen. Dock binder

⁶⁰ Ibid s. 71

⁶¹ Ibid s. 72

man samman romerna som grupp tillsammans med de andra grupperna som diskriminerades medan judarna hela tiden får ”en egen plats” i böckerna.

Böckerna använder sig också av två olika tolkningar av begreppet förintelsen. ”Perspektiv på historien B” använder sig av den traditionella tolkningen där man bara syftar på judar, medan ”Historia 1 Då, nu och sedan” använder den modernare tolkningen och innefattar alla grupper som utrotades under andra världskriget. Man kan därför tolka att läroboken *Om detta må ni berätta* har haft en påverkan på ovanstående böcker.

2.4. Analys av Om detta må ni berätta

Om detta må ni berätta behandlar enbart förintelsen har använts som ett komplement i undervisning sedan 1998 då den första gången gavs ut. Läroboken skrevs på initiativ av Göran Persson, då sittande statsminister för att lära ut om förintelsen samt skapa diskussioner kring demokrati och människors lika värde.⁶² Det hade gjorts undersökningar och endast två av tre skolelever var säkra på att förintelsen hade ägt rum och därför ansåg Persson att något behövde göras. Senare skulle det framkomma att kunskaperna inte var så dåliga som undersökningen visade men arbetet för informerandet hade redan börjat.⁶³ Målgruppen som skulle informeras var framförallt ungdomar mellan 13-20 år och man började använda sig av den i historieundervisning i skolor.⁶⁴ Jag fick inte tag i någon upplaga av ”Om detta må ni berätta” från 1998, men däremot från 2009 vilken jag kommer att analysera nedan då den bidrar till elevers kunskaper om förintelsen.

Boken förklarar ingående om de olika grupperna som utsattes för nazismen, de berättar om judar, romer, handikappade och homosexuella. Man förklarar ingående om ”zigenare” och om antiziganismen mot dem. Det är en bild med på romska barn som hoppar hopprep, under bilden så står det ”En majoritet av de tyska >>zigenarna>> mördades av nazisterna under krigsåren, sannolikt även barnen på bilden”.⁶⁵

Detta är den första bild på romer i de böckerna som jag har undersökt. Bilderna på judarna i tidigare historieböcker har visat judar i fångläger men ingen bild på romer överhuvudtaget. I boken finns inga bilder där det är uttalat romer i fånglägren, dock finns detta på

⁶² Bruchfeld, Stephane, Levine, Paul A, 2009, inledning

⁶³ Cederberg, Irka, 2010, s. 99f

⁶⁴ Bruchfeld, Stephane, Levine, Paul A, 2009, inledning

⁶⁵ Ibid s. 16

judarna. Det finns bland annat bild på judar taget från två olika getton, bild på när judarna deporteras, bild på massmordet på judiska kvinnor utanför Rovno och så vidare.

På sidan 20 i boken så är det en form av tidsaxel så står det ”1935 3 juli – Judar får inte längre ingå äktenskap. 26 nov >>zigenare>> och >>negrer>> får inte längre ingå äktenskap med personer av >>tyskt blod>>. Senare på sidan 37 i boken så kommer ytterligare en tidsaxel där det står ”1941 22 mars - >>Zigenska>> och färgade barn får inte gå i tyska skolor”.⁶⁶

I *Alla tiders historia* så står det endast att det är förbjudet ingå äktenskap med judar.⁶⁷ I *Om detta må ni berätta* nämns också förbudet att ingå äktenskap med romer.

Däremot så byter man ut ordet ”negrer” till färgade barn medan man fasthåller vid att benämna romerna som ”zigenare”, om än inom citattecken. Ordet romer används endast två gånger i boken, en gång i form av ett citat. ”Zigenare” är ett ord i Sverige idag som anses vara nedsättande när man talar om romer. Varje gång i boken (med undantag för ovanstående) när man talar om romer så skriver man ”zigenare” istället. ”Om detta må ni berätta” blir då skyldiga till att reproducera den negativa syn som redan finns om romer i samhället. I det första citatet ovan skriver man ordet ”negrer” men ändrar senare till ”färgade barn” men man har inte ändrat från ”zigenare” till rom någonstans.

På sidan 42 i boken redogör man också för ”Folkmordet på >>zigenare>>” där man förklarar att romerna var offer för de medicinska experiment som nazisterna utsatte fångarna för i Auschwitz. Det står också senare ”Överlevande i romani-grupperna har inte fått någon kompensation av Tyskland eller andra stater”. Man förklarar också om Robert Ritter som man ansåg vara expert på ”zigenarplågan”. ”Zigenarplågan” menade Ritter var romernas ”asociala och kriminella beteende” som de hade fått när det reste runt och beblandade sig med andra ”mindervärdiga” raser.⁶⁸ Ritter skulle senare utfärda deportering för 20 000 tyska romer för att åka till Auschwitz för att avrättas, ett utfärdande som han aldrig dömdes för.⁶⁹

Man använder sig av termen ”Folkmordet på >>zigenare>>” istället för att inkludera dem i begreppet förintelsen. Då man diskuterat sedan 90-talet att begreppet förintelsen ska innefatta utrotningen som drabbade alla grupper under andra världskriget så kan det anses exkluderande att man inte innefattar romerna i begreppet då boken är relativt ny.

⁶⁶ Ibid s. 20

⁶⁷ Bengtsson, Börje, Löwgren, Arne, Almgren, Hans, 1984 s. 272

⁶⁸ Bruchfeld, Stephane, Levine, Paul A, 2009, s. 43

⁶⁹ Antiziganism, *Nationalencyklopedin*, 2013-12-17

Senare i boken på sidan 69 diskuterar man om Sveriges inblandning i kriget och utrikesdepartementets insats till att försöka att rädda så många judar som möjligt. Det diskuteras också vad Sverige kunde ha gjort för att hjälpa fler judar,⁷⁰ det finns ingen diskussion om vad Sverige hade kunnat göra för att hjälpa de andra grupperna så som romer och homosexuella.

Om detta må ni berätta är en historiebok som endast ska förklara en händelse vilket gör att allt är mycket mer grundligt förklarat än tidigare. Det som *Om detta må ni berätta* också gör är att förklara Förintelsen ur ett människorättsperspektiv, alltså offrens perspektiv, vilket förklaras i bokens inledning, vilket ger uttryck för Moyns teori om att mänskliga rättigheter är ett relativt nytt begrepp. Eftersom boken endast handlar om förintelsen så får man möjlighet att förklara ingående om hur offren blev behandlade. Trots detta så är det igenom hela boken en tydlig fokusering kring judarna då de får mycket mer utrymme än de andra offren. Dock beskriver man lidandet mellan grupperna på ett likgiltigt sätt.

En ytterligare anledning till varför man tar upp romernas lidande i ”Om detta må ni berätta” som är från 90-talet kan vara att rättegången mot Ernst August König i Siegen i Nordheim-Westfalen. Han var den första man att dömas för de brott som nazisterna utsatte romerna för under andra världskriget. Man började åtalet mot honom 1987 och efter fyra års rättegång lyckades man att döma honom för planeringen av mordet på tre romska fångar i Auschwitz. 1997 bekräftade förbundspresidenten Roman Herzog i samband med invigningen av ett kulturcentrum i Heidelberg att nazisterna hade begått folkmord på romer och sinter av samma skäl som man hade begått det på judarna, att man ville utrota ”rasen”.⁷¹

2.5. Vitboken

En anledning till varför de nya historieböckerna, framförallt ”Historia 1, Då nu och sedan” väljer att ta upp andra perspektiv och ger romerna mer utrymme kan vara tack vare ”Vitboken”. ”Vitboken” skrevs på uppdrag av den svenska regeringen av folkpartisten Erik Ullenhag för att bryta det utanförskap och diskriminering som romerna i Sverige har utsatts för under 1900-talet fram till 2000-talet samt att bryta det utanförskap som de utsatts för idag. I boken ska man också förklara om hur Förintelsen har drabbat romer.⁷² . Vitboken som ännu bara givit ut ett kapitel som handlar som ”Kartläggningen av romer” säger mycket om hur romerna blivit diskriminerade i det svenska samhället och att man är villig att arbeta för att

⁷⁰ Bruchfeld, Stephane, Levine, Paul A, 2009, s 69

⁷¹ Cederberg, Irka, 2010, s. 96-97

⁷² Ibid s. 172

bryta denna diskriminering.⁷³ Vitboken har förmodligen bidragit till att det idag finns en diskussion där man ifrågasätter antiziganismen i samhället idag.

2.6 Intresset för förintelsen kom på 90-talet

Det allmänna intresset för Förintelsen kom inte förrän i slutet av 1990-talet. Sverige som var ett land som ville värna om demokrati och mänskliga rättigheter insåg att man måste tala och informera om Förintelsen och dessa brott som skedde då för att det aldrig ska ske igen.⁷⁴

En anledning till att intresset för förintelsen ökade under 90-talet kan vara filmen ”Schindlers list” som handlar om just förintelsen gick på biodukar runt om i världen 1993.⁷⁵ Ytterligare anledningar kan vara folkmordet i Rwanda 1994, folkmordet i Srebrenica 1995, Bosnienkriget som ägde rum mellan 1992-1995 samt Apartheids fall i Sydafrika 1994. Alla dessa krig hade en form av folkmordspolitik precis som nazisterna hade.

2.7 Tidtabell på hur böckerna har förändrats

Här kommer jag att göra en tidsaxel på hur böckerna har förändrats, samt vilka faktorer som kan ha gjort att de har förändrats för att få en helhetsbild av det.

1960 – Romerna nämns ej i böckerna Man fokuserar på nazismens ledare och kriget som länderna förde med varandra innan själva utrotningen av olika grupper påbörjades. Den enda gruppen som egentligen nämns i böckerna är judarna.

1961 – Rättegången mot Adolf Eichman för hans brott mot judarna.

1970 – Samuel Moyn menar att mänskliga rättighetsbegreppet föds i slutet på 70-talet.

1980 – Romerna nämns fortfarande inte. Dock pratas det mer om offren, (i detta fall judar) och det är tydligt att man har börjat tänka mer på mänskliga rättigheter och därmed offrens perspektiv.

1990 - Man börjar intressera sig för förintelsen.

⁷³<http://www.google.se/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&ved=0CC0QFiAA&url=http%3A%2F%2Fwww.regeringen.se%2Fcontent%2F1%2Fc6%2F22%2F50%2F86%2F3ffba17.pdf&ei=H8rGUoLGKleR5ATn8ICIAg&usg=AFQjCNFDnmB1tGNPCP8VYF78KYptiOe-MA&sig2=W5cikqDcCzwmXt8ftIO5w&bvm=bv.58187178,d.bGE> (Hämtad: 2014-01-03)

⁷⁴ Bruchfeld, Stephane, Levine, Paul A, 2009, s. 69

⁷⁵ Förintelsen, *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se/f%C3%B6rintelsen> 2013-12-25

1991 – Domen mot König för hans dödande av tre romer under andra världskriget.

1998 – ”Om detta må ni berätta” skrivs på uppmaning av Göran Persson. Det förklaras om folk mordet som skedde mot andra grupper, alltså inte bara mot judarna. Romerna får utrymme i boken. Man fokuserar på brotten mot mänskligheten och offren, nazismens ledare är inte det centrala.

2011 – Romerna nämns i historieböckerna. De får mindre utrymme än judarna men man skriver om dem.

2014 – Den fullständiga utgåvan av Vitboken kommer att släppas.

3. Fokuseringen på judar

Nazisterna upprättade omkring 42 5000 läger dit man deporterade människor. Dessa läger kunde vara förintelse, koncentrations- eller arbetsläger men också fängelser, getton och transitläger. I dessa läger mördade nazisterna upp till elva miljoner människor, varav sex miljoner var judar,⁷⁶ mellan 500 000-2 miljoner,⁷⁷ romer samt politiska fångar, homosexuella och handikappade.⁷⁸ Det finns det som hävdar att det mördades proportionellt lika många romer som judar men en del hävdar också att nazisternas mening var att utrota judarna och att romerna var ”ett marginellt problem”.⁷⁹

Sociologiprofessorerna Andrew Woolford och Stefano Wolejszo har skrivit en rapport, *Collecting on moral debts: Reparations for the Holocaust and Porajmos* där de diskuterar att romerna har haft en svårare och längre kamp till upprättelse som offer för nazismen av vad judarna har haft. Anledningen till varför romerna har fått mindre upprättelse enligt Woolford och Wolejszo är att romerna och sinter inte har haft de intellektuella nätverk och politiska resurser som behövts för att föra deras talan när det kommer till upprättelse. Det har varit judiska studenter som drivit frågan om judarnas upprättelse efter andra världskriget samt att det har funnits mycket judar som haft maktpositioner i samhället. Romerna och sinterna däremot talar inte ett gemensamt språk och har heller ingen gemensam religion. Romerna och

⁷⁶ Ibid

⁷⁷ Levande historia, <http://www.levandehistoria.se/fakta-om-forintelsen/folk-mordet-pa-romer-under-andra-varldskriget/folk-mord> (Hämtad 2013-12-03)

⁷⁸ Jag har inte hittat några exakta siffror på hur många politiska fångar, homosexuella och handikappade som utrotades under andra världskriget. Därför vill jag ytterligare betona att min mening inte är att göra skillnad eller förringa någon grupps lidande under kriget utan det är bristen på siffror som gör att inte antalet dödade står med.

⁷⁹ Cederberg, Irka, 2010, s. 81-98

sinterna har historiskt sett haft en mindre ”maktposition” i samhället än vad judarna har haft, de har heller inte haft en egen stat som judarna har haft då de fått stöd från Israel vad det gäller upprättelsen. Romerna och sinti har på grund av deras demografiska förhållanden haft svårt att hävda sin upprättelse då de flesta varit bosatta i Europa och därför var det svårare för dem att få i stånd en skadeståndsupprättelse. Grupperna romerna och sinti fick därför svårare att överleva som grupp under naziokuperade Europa medan judarna redan haft en diaspora vilket gjort att många var bosatta utanför Europa. Judarna och romerna har idag börjat konkurrera om vilka som varit utsatta för mest trauma.⁸⁰

4. David Miller teori om nationellt ansvar

För att romerna ska få samma utrymme i de svenska historieläroböckerna som de andra grupperna har fått efter andra världskriget kommer jag att presentera statsvetaren David Millers teori om nationellt ansvar. Millers teori om nationellt ansvar bygger på att nationer har ett ansvar som innebär bördor på sig själv eller på andra, men att de också har ett ansvar för att dessa bördor existerar. Ansvaret ligger på nationens medlemmar, alltså både stat och befolkning och därför kan man hålla en befolkning ansvarig för handlingar. Oförätter som har skett i det förflutna försöker vi idag ställa de ansvariga nationerna till svars för. Dock menar han att det finns en problematik i hans teori om nationellt ansvar då man kan till exempel beskylla fattiga länder för sin egen situation.⁸¹

5. Slutdiskussion

Jag använde mig av en diskursanalys i min uppsats då jag analyserade historieläroböckers diskurs kring romer under tid. Genom undersökningen har jag upptäckt att läroböckerna har gjort sig skyldiga till att inte lära ut om romers lidande. Jan Sellings definition av antiziganism finns bara i en av läroböckerna som jag har undersökt. Det är i ”Om detta må ni berätta” som man valt att använda sig av ordet ”zigenare”, om än inom citattecken när man berättar om romer. Då ordet ”zigenare” har en negativ innebörd så finns det risk för att ”Om detta må ni berätta” reproducerar den negativa syn av romer och kringresande folk som samhället historiskt har haft. Jag anser därför att ”Om detta må ni berätta” därför brister i sitt moraliska ansvar som lärobok vad det gäller användet av ordet ”zigenare”.

⁸⁰ Woolford, Andrew, 2006 s. 871-897

⁸¹ Miller, David, *National responsibility and global justice, första upplagan*, Oxford scholarchip online, 2008, E-bok s. 110-113

I min uppsats valde jag att se exkluderandet av romers lidande under andra världskriget som en form av antiziganism vilket jag kunnat se ett utbrett bruk av i historieläroböckerna då romernas lidande inte nämns förrän 2011. Det finns en tydlig fokusering på judarnas lidande under andra världskriget och de andra grupperna får väldigt lite utrymme. I böckerna från 60-talet så fokuserar man på nazismens ledare och kriget länderna i mellan och berättar kortfattat om judarnas lidande. I boken från 80-talet så talar man mer om offren än tidigare, men romerna nämns fortfarande inte utan man fokuserar fortfarande på judar. I böckerna från 2011 där man nämner att romerna också föll offer för nazismen upptäckte jag också en viss eufemism när man pratade om romernas lidande gentemot judarnas lidande. Man använde sig av ord med mindre allvarlig innebörd än när man beskrev romerna, till exempel använde man sig av "dödades" medan när man berättade om judarna använde sig av "mördades".

Man kan se att de svenska historieläroböckerna hamnar under Karlssons teori om icke-bruk av historia då man har gjort sig skyldig till att fördölja det som hänt romerna eftersom man väljer att inte ta upp det. Troligtvis har fördöljandet inte varit med avsikt men att inte skriva med romerna i läroböckerna härleder förmodligen till varför allmänkunskapen om deras lidande är bristfällig. I 60-tals läroböckerna som användes i denna undersökningen så står det ingenting om romernas lidande men det är svårt att påvisa icke-bruket eftersom det officiella erkännandet kom 1982 från Västtyskland. Således borde boken från 1984 därför ha berättat om romernas lidande. Inte heller dagens läroböcker ger en rättvis bild av vad romerna utsattes för.

Om detta må ni berätta hamnar under Karlssons teori om ett existentiellt historiebruk då syftet med boken var att vi alla skulle/ska minnas vad som hände de utsatta grupperna under det naziokuperade Europa. Det mänskliga lidandet som offren utsattes för förankras tydligt i boken med andra världskriget men fokuseringen på judar är fortfarande tydlig. Romerna och de andra grupperna nämns mycket lite i förhållande till judarna och också i form av en bisats.

Den här undersökningen har påvisat att det tar lång tid att ändra historieskrivningen. Utvecklingen vad det gäller berättandet om romernas och andra gruppers lidande har gått långsamt. Det syns också tydligt i historieläroböckerna att det har funnits en påverkan av att den sena erkända offerstatusen i förhållande till berättandet om judarnas lidande som förknippats med en offerstatus sedan rättegången mot Adolf Eichman. Det känns därför mycket logiskt att allmänkunskapen om romernas lidande inte är speciellt utbrett.

Woolford och Wolezsjö berättar om att romerna inte har haft de förutsättningar som judarna har haft för att kräva upprättelse. Att romernas brist på status i samhället har gjort att de själva inte kunnat kräva upprättelse är problematiskt, det sätter nämligen krav på offren. Att beskylla romerna för att själva vara orsaken till sin egen situation är farligt ur ett mänskorättsperspektiv. Vi kan använda oss av Millers teori om nationernas ansvar här, om romerna själva inte har haft möjligheten att kräva upprättelse så är det nationens ansvar att se till att dem får det. Detta gjorde Västtyskland 1982 men som allmänt känt är den svenska skolan en statlig myndighet och således kan man påvisa att staten inte berättar tillräckligt om romernas lidande i historieläroböckerna.

5.1 Framtidsutsikter för berättande om romers lidande

Då det allmänna målet med min uppsats är att romernas lidande under andra världskriget ska bli allmänskunskap ska jag presentera vilket ansvar läroböckerna och skolan bör ta. För att behandla romerna rättvist utifrån deras lidande anser jag att dagens läroböcker bör ge dem mer utrymme. Det läroböckerna bör göra är att använda sig av Karlssons definition av ett moraliskt historiebruk. Man bör återupptäcka, det vill säga minnas och berätta om nazisternas folk mord på romerna för att sedan rehabilitera historieskrivningen och därmed ge romerna upprättelse. Allmänskunskapen om folk mordet på judarna är utberedd idag vilket läroböckerna givetvis har bidragit till. För att lösa det problemet skulle historielärare kunna använda sig av Karlssons definition av ett vetenskapligt bruk på historien där de rekonstruerar och verifierar, alltså lär ut om romernas lidande. Om romerna skulle få mer utrymme i läroböckerna skulle dagens skolelever och framtidens elever lära sig om att romerna också föll offer för nazisternas utrotningspolitik. Framtidsutsikten för att allmänskunskapen om romernas lidande under andra världskriget ser ljus ut. Romernas situation diskuteras i samhället idag och när ”Vitboken” är färdigskriven kommer förhoppningsvis läroboksförfattarna ge romerna större utrymme i historieläroböckerna.

6. Sammanfattning

Romernas utrymme i de historieläroböcker som använts på gymnasialundervisning mellan åren 1967-2011 är mycket begränsad. Historieläroböckerna gör sig skyldiga till ett icke-bruk av historien då man fördöjer deras lidande. Det har skett en förändring över tid men den har gått mycket långsamt. Det finns en tydlig fokusering på judarnas lidande i läroböckerna och romerna nämns inte förrän 2011 vilket påvisar att romernas sena offerstatus har påverkat läroböckerna. Andrew Woolford och Stefano Wolezsjö menar att orsaken till bristen på

upprättelse kan vara romernas status i samhället vilket är ett problem ur ett människorättsperspektiv. Om vi använder oss av Millers teori som bygger på att nationerna har ett ansvar kommer vi förhoppningsvis att se en förändring av detta i framtiden.

7. Referenser

Litteratur

Nürnbergprocessen, *Nationalencyklopedin*, första upplagan, Chefredaktör: Arne Ekman, Malmö, Mohn Media, 2009

Cederberg, Irka, *Född fördömd - romerna – ett europeiskt dilemma*, första upplagan, Stockholm, Leopard Förlag, 2010

Brolin, Per-Erik, Dannert Leif, Holmberg Åke, *Historiens huvudlinjer*, första upplagan, Uppsala, Almqvist och Wiksell boktryckeri AB, 1967

Tham, Willhelm, Kumlien, Kjell, Lindeberg, Folke, *Folkens historia 2*, första upplagan, Stockholm, Kungliga boktryckeriet P.A Nordstedt och söner, 1967

Bengtsson, Börje, Löwgren, Arne, Almgren, Hans, *Alla tiders historia*, upplaga 3.3, Arlöv, Liber Läromedel, 1984

Nyström, Hans, Nyström, Hans, Nyström, Örjan, *Perspektiv på historien B*, Lund, Gleerups Utbildning AB, 2011

Långström, Sture, Adler Weronica, Ededal, Ingvar, Hedenborg, Susanna, *Historia 1 Då, nu och sedan*”, upplaga 2.1, Lund, Studentlitteratur AB, 2011

Bruchfeld, Stephane, Levine, Paul A. ,*Om detta må ni berätta*, femte upplagan, Stockholm, Forum för levande historia, 2009, E-bok

Karlsson, Klas-Göran, ”*KGB Bar men inte Gestapo Café. Reflexioner kring historiebruk och historiebruksanalys*”, Stockholm, *Historiebruk*, första upplagan, Historielärarnas förening och författarna, 2011

Selling, Jan, *Svensk antiziganism – fördomens kontinuitet och förändringens förutsättningar*, första upplagan, Limhamn, Sekel bokförlag, 2013

Lindqvist, Linde, Karlsson, Andrea, ”*Triumf, tröstpris eller öppen praktik*”, *Historisk tidskrift, Lunds universitet*, 2012

Woolford, Andrew, Wolejszo, Stefano, *Collecting on moral debts – reparations for the Holocaust and Porajmos*”, Blackwell publishing , Law and society Review, 2006

Miller, David, *National responsibility and global justice*, första upplagan, Oxford scholarchip online, 2008, E-bok

Jørgensen Winther, Marianne, Philipps Louise, *Diskursanalys som teori och metod*, upplaga 1.14, Studentlitteratur AB, Lund, 2011

Elektroniska källor

Sveriges radio, 2012-10-24

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=5321079> (Hämtad 2013-12-21)

Sinter, *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se/sinter/306093> (Hämtad 2013-12-21)

Levande historia, <http://www.levandehistoria.se/fakta-om-forintelsen/folkmordet-pa-romer-under-andra-varldskriget/folkmord> (Hämtad 2013-12-03)

FN, <http://www.fn.se/fn-info/vad-gor-fn/manskliga-rattigheter-och-demokrati/de-manskliga-rattigheternas-historia/> (Hämtad 2014-01-03)

Levande Historia <http://www.levandehistoria.se/fakta-fordjupning/antiziganism> hämtad 2014-01-04

Skolverket, <http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/his> 2014-01-07

Antiziganism, *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se/antiziganism> (hämtad 2013-12-19)

Olofsson, Charlie, <http://www.genus.se/Aktuellt/genusflodet/genusflodet-detalj/fordomar-om-romska-kvinnor-och-man-biter-sig-fast.cid1189098> 2013-11-11 13:55 (hämtad 2014-01-01)

http://skola.expo.se/antiziganism_122.html (Hämtad 01-01-2014)

Levande historia, <http://www.levandehistoria.se/fakta-om-forintelsen/folkmordet-pa-romer-under-andra-varldskriget/bortglomda-offer> (Hämtad: 2013-12-19)

Förintelsen, *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se/f%C3%B6rintelsen> (hämtad: 2013-12-25)

Damberg, Mikael, Caldaras, Han, mfl, *Dagens nyheter*, ”Romerna måste ges plats bland förintelsens offer” <http://www.dn.se/debatt/romer-maste-ges-plats-bland-forintelsens-offer/> 02-01-2014

Allt om historia, 2011-04-11 <http://www.alltomhistoria.se/nyheter/tyskt-museum-minns-rattegang-mot-adolf-eichmann/> (hämtad 2013-12-28)

FN, <http://www.fn.se/fn-info/vad-gor-fn/manskliga-rattigheter-och-demokrati/> (hämtad :03-01-201)

FN, Internationell konvention om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering, 1966, artikel 7 <http://www.regeringen.se/sb/d/6551/a/62624> (hämtad:03-01-2014)

<http://www.google.se/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&ved=0CC0QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.regeringen.se%2Fcontent%2F1%2Fc6%2F22%2F50%2F86%2F3fffba17.pdf&ei=H8rGUoLGIeR5ATn8ICIAg&usg=AFQjCNFDnmB1tGNPCP8V>

YF78KYptiOe-MA&sig2=W5cikqDcCzwkMxT8ftIO5w&bvm=bv.58187178,d.bGE
(Hämtad: 2014-01-03)